

Reflektioner om *Olydiga medborgare*

I en tid av utmaningar gällande såväl klimat som demokrati, har Troja Scenkonst genomfört ett utmanande projekt som aktualiserar frågor om olydnadens roll i en demokrati. Projektet bestod av tre etapper som alla genomfördes 2017: En uppstartsturné på våren, en livesänd dokumentär på sommaren och teaterföreställningen Olydnad på hösten. Något varje etapp hade gemensamt var ambitionen att väcka samtal om olydiga medborgare och deras roll i att upprätthålla demokratin i vårt samhälle.

Mitt uppdrag och perspektiv

Jag blev tillfrågad att hjälpa till med projektets utvärdering som extern blick, för att bidra till en mer objektiv reflektion ur ett utomstående perspektiv. Därför har jag nu intervjuat nio personer som deltog i projektets olika moment - tre workshopdeltagare, tre dokumentärtittare och tre teaterbesökare. Några av dessa personer deltog dessutom i flera av projektets moment, och bidrar därför med sin syn på fler än ett av dem.

Mitt uppdrag har varit att prata med intervjupersoner ur projektets primära målgrupp ("unga i gymnasieåldern och unga vuxna (15-30 år) i hela Sverige som sedan tidigare inte har ett aktivt intresse för projektets tematik eller för scenkonst"), och ur övriga målgrupper (personer som "redan har ett aktivt samhällsengagemang av något slag" och "som har en relation till Riksteatern sedan tidigare, men inte har ett tidigare intresse för projektets tematik"). De jag pratat med heter Agnes, Pär, Oskar, Ann-Cathrin, Sebastian, Linnéa, Joppe, Klara och Viggo. Mer information om dem och vilken målgrupp de tillhör, finns i bilaga 1.

Eftersom jag själv deltog i alla tre moment av projektet återfinns i texten även mina egna reflektioner tillsammans med intervjupersonernas. Vad gäller mitt eget perspektiv, tar jag ofta avstamp i mitt starka engagemang i klimatrörelsen. Mina reflektioner bottnar därför till avgörande del i mina egna erfarenheter av förändringsarbete i civilsamhället - med civil olydnad som ett av verktygen i min verktygslåda.

Projektets plats i tiden

Agnes, student i Göteborg, upplever att olika former av aktivism är "på tapeten" i debatten idag. Hon nämner valet av Trump och icke-valet av Le Pen som exempel på situationer då många politiska rörelser i Europa idag "ställer sig utanför det klassiska sättet att delta i demokrati". Aktivismen som ett alternativt sätt att delta tycker Agnes knyter an till det hon läste i skolan vid tillfället då hon deltog i projektets workshop,

nämligen en kurs om just demokrati och demokratiseringsprocesser. Hon beskriver, liksom många andra skulle göra, aktivism som "uttryck för demokratiskt deltagande".

Det finns många skäl att närma sig demokratitemat (som främst workshopen och teatern gjorde), och att kombinera detta med frågor om klimat (som framför allt dokumentären gjorde). Klimatfrågan aktualiserar många olika aspekter av demokrati: Vems röst får höras när klimatproblemen slår till? Vems metoder hyllas som rätt sätt att komma till rätta med klimatförändringarna? Vem har makten att bromsa utsläppen? Och vem har det inte?

Här kommer aktivismen in i bilden, ibland en riktig maktfaktor i debatten och ibland ett menlöst slag i luften. I alla tre etapper av *Olydiga medborgare* talas det om olydig aktivism och ett exempel på sådan är civil olydnad. Civil olydnad är en form av aktivism som innefattar att göra lagöverträdelse och är därför måttligt hyllad som metod för samhällsförändring även i de friskaste av demokratier. I sin projektplan citerar Troja den svenska demokratiutredningens slutbetänkande år 2000, då det betonas att civil olydnad bör ses som en viktig demokratisk metod för att skapa dialog. Detta är ett välanvänt citat i civilsamhället, av skälet att det är ett undantag vad gäller hur statliga representanter och myndigheter uttalar sig om civil olydnad. Eftersom civil olydnad i många fall är en utmaning riktad inte bara mot lagboken, utan även mot lydningen i stort och själva den statliga legitimiteten, är det ovanligt att metoden omtalas i väna ordalag av staten själv.

Pär, språklärare i Storuman, pratar med mig om vikten att inte bara prata om demokratin utan att också prata om dess gränser: "Det är när man ser var gränserna är som man kan mäta någonting", säger han. Pär menar att det är viktigt att Troja Scenkonst tagit sig an ett ämne många andra undviker - civil olydnad - och drar paralleller till filosofen Wittgensteins idé om att gränsen för kunskapen ligger i språket, i vad vi kan uttala: "Vad är gränsen i en demokrati, för vad du får och kan säga, vad du får göra?"

Rör sig då civil olydnad i ett demokratins gränsland, och riskerar träda in på odemokratisk mark? Eller finns den civila olydnaden snarare som en helt basal grundpelare för såväl upprättandet som upprätthållandet av demokrati? Detta är frågor som projektets deltagare inspirerades att samtala om. Jag tycker att alla projekt med något så 'kontroversiellt' i sikte bör ses som modiga uppstickare, som en frisk fläkt i en kulturvärld som redan är ganska radikal jämfört med mainstream-debatten. Men hur kontroversiellt är civil olydnad egentligen? Olydiga medborgare som Rosa Parks, Nelson Mandela och Mahatma Gandhi beskrivs ju som hjältar redan i mellanstadietts historieböcker.

Klart är att glappet mellan vad som hyllas i dagens historieböcker och vad som accepteras på dagens gator och torg är stort. En tendens tycks vara att civil olydnad mot en orättvisa som skedde (eller påstås ha skett) långt härifrån, utan vår inblandning, för länge sen, gärna omtalas idag som nödvändig. Ännu en tendens är att de vänaste av en persons olydiga handlingar lyfts fram och hyllas, medan de mest olydiga inslagen osynliggörs. Berättelserna om olydiga sociala rörelser tenderar dessutom ofta att fokusera på en person - en ensam strategisk hjälte - och osynliggör den kollektiva rörelsens kraft och de många personliga berättelserna bakom den. Jag ska förklara närmre vad jag menar.

Vi lär oss i skolan om Gandhis saltmarsch mot de brittiska koloniserarna i Indien 1930, men vi lär oss inte om samernas uppror mot den norska koloniserande staten i och med Alta-konflikten på 70-talet. Vi hyllar Martin Luther Kings ickevålds-motstånd mot segregationen och rasismen i USA, men få känner till att han även stöttade våldsamma olydnadshandlingar. Vi lär oss om Rosa Parks som kvinnan som vägrade flytta sig från ett bussäte, men hur många lär sig samtidigt att hon var en person bland många tränade att göra detta över lång tid gång på gång, med målet att någon av dem slutligen skulle få det genomslag hon fick?

Jag menar därför att det finns ett stort behov av att både låta berättelsen om olydnaden närma sig vår egen vardag (låta kritisera vårt eget samhälles orättvisor) och av att diskutera var gränserna går, vilka typer av lydnad eller olydnad som kan vara moraliskt rättfärdigade, och se till att samhället inte stelnar ihop med lagboken. Sannolikt skulle också fler engageras i dessa demokratisamtal ifall fler personliga berättelser (om människors *varför*) fick utrymme. Allt detta ges plats inom ramen för *Olydiga medborgare*, och de har lyckats bra med det. Oskar i Malmö förklarar om live-dokumentären att "det den gjort är att jag fått inblick i hur de människorna tänker och vad de gör, så efter dokumentären förstår jag civil olydnad bättre."

Frågor om civilkurage, i laglig eller olaglig form, är inte heller något som bara engagerar några få av en viss åsikt. Ann-Cathrin, kulturengagerad i Tierp, är glad att *Olydiga medborgare* välkomnade alla som var intresserade. "Vi såg att olydnad kan vara så mycket mer. Jag tycker att vänster-delen av det politiska spektrat har lagt beslag på det här med civil olydnad, och jag känner att är man inte vänster, då kan man inte vara olydig och gilla sånt som civil olydnad." Ann-Cathrin beskriver sin liberala vän som smuglat böcker till Kuba för att bygga upp ett bibliotek, och avrundar med: "Alla kan vara olydiga."

Projektets plats i svensk klimataktivism

Aktivism vänder och vrider - och ofta tänjer - på såväl demokratins innehåll som dess form. Därför har det blivit en metod för folkrörelser som vill nå samhällsförändring - även för den vars främsta mål är att förhindra klimatkaos, klimatrörelsen. Klimatfrågan är en fråga där många upplever att samhället tycks fångat i ett samhällssystem beroende av ekonomisk tillväxt och endast förmöget att följa marknadens regler, inte naturens lagar.

Enligt min mening behöver klimatrörelsen utvecklas i strategi och kreativitet. Utöver det behöver fler personer hitta till engagemang i klimatfrågor: Vi behöver fler färger på vår palett, men också fler penslar och paletter. Det är dessutom till stor fördel för vilken aktivist som helst att ha förståelse för aktivistiska metoder, deras historia och deras begränsningar. På så sätt kan vi lära oss att blanda färgerna på paletten till nyanser lämpade för dagens samhälle och utmaningar. Detta är ännu ett skäl att projektet är viktigt och att det ligger i tiden - lärdomarna det gav de människor som deltog. För Sebastian, som arbetar som matleverantör i Göteborg och är engagerad i klimatfrågan, innebar teaterföreställningen *Olydnad* att ett nytt intresse väcktes till liv: "Jag blev sugen på att gå hem och läsa typ. Mer om alla olika rörelserna."

För klimatrörelsens del har Troja Scenkonsts tidigare projekt haft stor betydelse för att just öppna klimatrörelsens ögon för rörelsehistoria och konstnärliga medel (genom t.ex. föreställningen *Rörelsen* och den live-sända stafetten *Run for your life*). Sedan COP21 i Paris har klimatrörelsens fokus delvis legat på att utveckla radikala metoder för att hålla koldioxid i marken (såsom svenskt deltagande i den årliga kolgruveockupationen Ende Gelände) och på lokala kamper runt om i landet (såsom att stoppa motorvägsbyggen, att förhindra flygplatsprojekt och att sätta p för fossilgashamnar). En av lärdomarna från *Run for your life*, för min egen del, var styrkan i att låta motståndet vara rörligt och knyta samman orter fysiskt. Denna idé fanns tydligt med även i *Olydiga medborgare* genom att workshopen reste runt, teatern likaså, och live-dokumentären inleddes i Kiruna och följde gruppen till Tyskland och sedan tillbaka. Jag tror och hoppas att den svenska klimatrörelsen lärt sig mer av *Olydiga medborgare* och tar det med sig in i framtiden - samtidigt som jag ser potential att utforska och utveckla projektets format vidare.

Vad kännetecknar *Olydiga medborgare*?

Här tar jag upp olika teman som jag tycker varit framträdande i deltagarnas och mina egna reflektioner. För varje tema har jag valt ett eller två citat som jag resonerar utifrån.

Samtal om demokrati

“Det fördes ju inte konversation om demokrati särskilt ofta - men tar ändå upp demokratiska aspekter; att människor går samman, gemensamt för fram ett budskap, försöker göra sin röst hörd. Så det finns ju en demokratisk anda i det hela.” - Oskar

Flera av Trojas mål knyter an till ambitionen att skapa ett forum för samtal om demokrati. Oskars citat gäller här Disobedience Live, men liknar även vad andra har svarat om både uppstartsturnéns workshops på våren och teaterföreställningen på hösten. Även om demokrati sällan diskuterades rakt på sak, så rörde ämnena som diskuterades (medborgarskap, sociala rörelser, olydnad...) i allra högsta grad demokratifrågor.

Historieskrivning om och synliggörande av sociala rörelser

“Önskar jag hade sett den här pjäsen innan jag började som värvare på Naturskyddsföreningen. Det var så många exempel på individer och folkrörelser. För att förklara kraften i vad en folkrörelse är, vad den kan utföra.” - Sebastian

Kunskap om rörelser genom historien hade varit till stor hjälp för Sebastian när han som värvare behövde svara på skeptiska frågor om vad Naturskyddsföreningen “har för makt egentligen” ... Enligt mig är detta också otroligt viktigt för sociala rörelser och andra aktörer för demokrati i stort, att vi känner till historier om hur saker gått till förut. Hur har kamper egentligen vunnits? Och när man inte vann, vad gick snett? Denna typ av kunskap är helt nödvändig för att förändringsaktörer ska få en komplett färgpalett anpassat efter inte bara global utan också svensk historia.

Demokratisk anda i genomförandet

“Sen om jag håller med henne eller inte är fullständigt ovidkommande.” - Pär

Valet att ge personer med olika värdegrund plats på scen i teaterföreställningen, och valet att intervjua exempelvis poliser och kolgruvearbetare inom ramarna för dokumentären, visar på en vilja att låta det demokratiska samtalet genomsyra projektet. “Det är viktigt om man ska prata om demokrati - att man låter andra röster än sin egen göra sig hörd, även motståndarnas då. Även om deras röst blir hörd i det normativa samtalet, där koldirektören får diktera vad han vill. Det är viktigt om man försöker jobba för ett mer demokratiskt samhälle, att göra dem hörda, inte sänker sig till deras nivå” - så uttryckte sig Oskar om saken. *Olydiga medborgare* valde genomgående dialog framför konflikt.

Den mångbottnade bilden av civilkurage och civil olydnad

“Det var roligt att det var så skilda former av civil olydnad - att det finns så många olika sätt. Man föreställer sig det som en ganska enformig aktivitet, att det finns ett visst utbud av sätt, men workhopen öppnade för mer uppfattningar av vad civil olydnad kan vara.”

- Agnes

Den mångbottnade bilden av människors aktivism är ännu ett av de mål Troja Scenkonst lyckades väl med i sitt projekt. I sina workshops under uppstartsturnén samlade de in en mängd olika berättelser - positiva och negativa - och gjorde övningar där det diskuterades vad som egentligen är en motiverad och effektiv olydnadshandling, och vad som kanske inte är det. Under dokumentären fick tittarna se att civil olydnad inte bara består av de poliskonfrontationer de flesta tar del av genom nyhetsrubriker, utan också måltider tillsammans, samtal om rädslor och allt annat vardagligt mänskligt. I teatern fick åskådarna ta del av sånger som vi i efterhand fick veta varit olagliga, vi fick möta personer vi höll med och personer vi inte höll med, och vi fick ta del av några aktivisters reflektion över en mindre lyckad klimataktion och se att aktivism kan gå både bra och dåligt.

Ingen av de jag intervjuat har sagt att de gått från projektet med en mer negativ bild av civilkurage eller civil olydnad. De flesta har snarare sagt att de fått en mer nyanserad bild och fått sig en tankeställare genom att fler perspektiv fanns med än vad de räknat med.

Avstigmatisering av olydnad

“Olydnad måste inte vara snudd på kriminell handling, utan det kan vara en vanlig handling utifrån ett annat perspektiv, andra värderingar.” - Ann-Cathrin

Alla projektets tre etapper gav ett radikalt annorlunda perspektiv på olydnad än det som skildras i debatten till vardags. Snarare än att skildra aktivister som onormala småtokiga människor, skildrades de som vanliga människor med visioner om förändring. Linnéa, lärare i Boden, menar att hon och hennes kollegor efter projektet hade en känsla av att “det är helt okej att vara civilt olydig”. Joppe, trädgårdshandlare i Linköping, menar att hon påverkades starkt av inslagen av självreflektion från aktivisters håll när de begått misstag. Projektet innehöll många skildringar av aktivisten som en människa som vem som helst.

Tillvaratagande och stabiliserande av Run for your life-nätverket

“Det är lättare med nåt som är nära... I och med att [Run for your life] hände genom hela Sverige. Det blev en rörelse på ett annat sätt. Med [Disobedience-]sändningen tajmade

jag mest in när de åkte buss. Jag fick inte samma engagemang, då jag inte personligen var med i det.” - Linnéa

Det här är kanske den del av projektet som lämnar mest utrymme för frågetecken och utveckling, enligt mig. Klimatstafetten *Run for your life* 2015 blev en sådan succé rörelsebygge-mässigt, då lokalgrupper engagerade sig och ett nationellt nätverk tycktes ta form. Om mer tid och resurser hade ägnats åt att mobilisera det nätverket kring *Olydiga medborgare*, inklusive att hjälpa många av de aktiva från 2015 återhämta sig från post-Paris-depressionen (alltså fenomenet att många i klimatrörelsen upplevde att de engagerat sig förgäves när Paris-avtalet inte levererade vad många hoppats på)... Då hade möjligen fler samtal om civilkurage, fler visningar av live-dokumentären och därmed ännu mer fortbildning om olydiga medborgare kunnat blossa upp runtom i landet. Förhoppningsvis hade då också fler i den primära målgruppen kunnat nås.

De konstnärliga formerna - för nya synsätt på demokrati och olydnad

“Det var en mycket bra blandning mellan humor och svåra ämnen. Och jag gillade att det var sång. Sången var också sånger som hade varit exempel på olagliga låttexter”

- Sebastian om teatern

Gällande teatern tycktes deltagarna mycket nöjda med den, den enda kommentaren som var kritisk var Pär's funderingar om att kollage-formatet ledde till att vissa porträtt blev väl fragmentariska. De musikaliska inslagen i föreställningen gjorde starkt intryck på såväl mig som Sebastian och Pär.

“Men också för att det är så himla svårt att förmedla stämning via bild på det sättet. [...] när man filmar på det här sättet skapar man en viss atmosfär genom estetiken - rå, dokumentär estetik som inte är så himla vacker - och samtidigt när vi var på platsen så var det väldigt vackert och gemytligt och mysigt och sådär. Medan det dokumentära filmandet belyser alla detaljer på ett ganska sterilt och rått sätt nästan. Vetenskapligt snarare än vackert och stämningsfullt.” - Oskar om live-dokumentären

Live-dokumentären är, anser jag själv, ett mer spännande format att diskutera än teatern på så vis att det är en så pass nytänkande genre med enorm potential som väntar på att bli nyttjad. Detta samtidigt som det måste ha varit en stor teknisk och logistisk utmaning för teamet bakom den. Oskar delgav mig ett rätt unikt perspektiv då han både varit på det läger där dokumentären spelades in (på genomresa med aktivistvänner), följde live-sändningen noga och samtidigt inte själv är en insatt aktivist. När jag frågade honom om han vore mer benägen att agera med civilkurage eller civil olydnad efter att ha sett

Disobedience Live, börjar han genast tala om att dokumentären inte förmedlade en särskilt gemytlig stämning från själva lägret (något han däremot upplevde starkt på plats på lägret). Han menar att han inte skulle ha blivit mer benägen att bli en olydig medborgare av att endast följa dokumentären, men däremot blev han det av att vara på plats och uppleva stämningen där.

En stor utmaning med det här formatet, om ett av målen är att engagera fler människor, är med andra ord att bättre förmedla den goda atmosfär som finns på platsen där aktivisterna befinner sig, men att det ändå ska förbli dokumentärt (dvs inte alltför mycket estetisk manipulation).

Nyfiken kritisk skildring av klimatrörelsen idag (genom Disobedience Live)

“Det var så fint att få vara med fast man inte var med! [...] Jag låg med den tills jag somnade och det var svårt att stänga av ibland.” - Klara

Jag har valt det här citatet för att jag vill belysa vilken roll den här skildringen spelade för klimatrörelsen själv. Den fyllde en funktion för många av de människor som vill men inte har möjlighet att resa till denna typ av händelse, som socionomstudenten Klara som var hemma i Göteborg; en utbildande funktion för erfarna människor i klimatrörelsen att lära sig om hur rörelser jobbar internationellt; en upplysande funktion för nybörjare i klimatrörelsen att lära sig nya metoder och möjligheter för engagemang; och en överbyggande funktion för att hjälpa olika sociala rörelser att lära känna varandra och följa varandras kamp. Jag utvecklar även mina tankar vidare om dess potentiella kritiska och utvecklande funktion när jag går in närmre på Disobedience Live längre fram.

Själv är jag övertygad om att den här typen av live-sändningar från aktivistiska händelser skulle kunna nå ut till många fler om det riktades primärt till en målgrupp med starkt engagemang, dvs människor i och omkring de sociala rörelserna själva. Om dess form och innehåll anpassades för just den målgruppen (snarare än en bredare allmänhet), och vare sig det då är en svensk eller internationell bas det gäller, skulle den kunna nå ut till många fler och ha en otrolig betydelse för olika sociala rörelser.

De tre etapperna

Upstartsturnén Var går min gräns?

De kvalitativa målen i den här etappen var att *“genom workshops bjuda in en stor grupp människor - med olika livserfarenheter, på geografiskt spridda platser - att bidra till en mångbottnad bild av den olydiga medborgarens roll i demokratin. Att skapa möjligheter*

för dem vi träffar att på olika sätt bli en del av projektet *Olydiga medborgare*.” Bland de intervjupersoner som deltagit i workshopen finns personer från politisk höger och vänster, i olika åldrar, och i olika städer.

Pär i Storuman anser att trots att workshopen innehöll så många olika tankar från olika människor, lyckades man ”samla och ge sammanhängande form åt deltagarnas tankar”. Han deltog i två workshops och lyfter flera gånger hur mycket han uppskattar det underifrån-perspektiv som genomsyrade båda workshops. Hans intryck är att workshopdeltagarnas input togs på allvar och påverkade teaterns utformning längre fram. Om detta inlyssnande underifrån-perspektiv, som han menar är grundläggande i Riksteaterns hela existens, säger han: ”Det gör mig glad att det finns ett sånt - det ger energi för att då vet man ju att det tas på allvar. Annars blir det ju om det man säger inte tas på allvar då är risken att det leder till likgiltighet och det ger ju inte nåt.”

Enligt Agnes i Göteborg innehöll workshopen mycket interaktion mellan olika deltagare, vilket gjorde den mer givande. Men hon tyckte också att ”den kunde vara lite för utdragen” och hon valde själv att lämna den innan den var slut. Hon berättar att när hon lämnade workshopen uppfattade hon civil olydnad som ”mer accepterat och positivt betingat” än förut, och hon menar att hon nu vore mer benägen att sympatisera med och själv delta i civilkurage eller civil olydnad. När vi pratar om huruvida workshopen hade en idealiserande eller kritisk blick på civil olydnad som metod, tar hon upp workshopens ”setting i ABF-huset” som ett tyst uttryck för att “[v]i är här för att vi tycker detta är något bra”. Kanske hade workshopen varit mer välkomnande för människor som inte redan sympatiserar med civil olydnadsaktivism, om den arrangerats i en annan miljö.

Ann-Cathrin i Tierp brinner för demokratifrågor, och är eldsjäl i den lokala teaterförening som varit värd för såväl en workshop som teaterföreställningen från *Olydiga medborgare*, inom Riksteaterns så kallade demokratispår. I samband med detta ordnade de också en studiecirkel om demokratifrågor i den egna kommunen. Ann-Cathrin lovordar workshopen i Tierp. Hon förklarar att den inte bara ”bidragit till pepp och engagemang hos styrelsen [i teaterföreningen]”, utan säger också att om inte Emma och Emma varit uppe och hållt workshop med dem så hade de ”inte kommit såhär långt” med teaterns demokratispår. Hon beskriver att ”vi hade svårt att se hur vi skulle komma vidare i detta nya sätt att arbeta. Men när vi satt där så bara sprutade det idéer från alla möjliga håll och kanter. Jag bidrog själv, alla bidrog med nånting. Det var förlösande! [...] Vi sa allihop att vilken energi vi fick av det här.”

Min egen uppfattning är också att det var en lyckad workshop, och att framför allt övningarna och valet av berättelser var riktigt bra. Tempot hade kunnat vara högre för att hålla uppe de deltagares intresse som inte redan var frälsta på temat (såsom den primära målgruppen). Utöver detta hade någon form av uppföljning varit bra - Agnes (som ingår i den primära målgruppen) berättar att hon kände mycket pepp och engagemang efter workshoppen och tänkte att hon absolut ville följa Disobedience Live när den kom, men att hon sedan inte gjorde det för att hon helt enkelt hann glömma det till sommaren. Med uppföljning via mail till deltagarna, och påminnelser när live-sändningen kommit igång, hade en mer målgruppsvänlig överbryggning kunnat skapas mellan uppstartsturnén och live-dokumentären.

Live-dokumentären Disobedience Live

Denna etapps kvalitativa mål var att *”utforska en banbrytande form som möjliggör konstnärlig höjd, når bred publik och bidrar till en offentlig debatt om aktivt medborgarskap i förhållande till klimatkrisen. Att med nyfiken och kritisk blick skildra den samtida rörelsen för klimatomställning. Att utveckla integrationen av medier i konstnärligt berättande och därmed bidra till en ny genre, livedokumentär. Att vidareutveckla och stabilisera de nätverk som Run for your life gav upphov till.”* De jag pratat med har haft kommentarer om allt detta, men här har jag försökt fiska fram det som stuckit ut mest.

Linnéa i Boden använde materialet kring Disobedience Live för en diskussion med sitt arbetslag, alltså sina kollegor, på skolan där hon arbetar. Det var Linnéa som var involverad i Trojas tidigare projekt *Run for your life*: *”Det blev en rörelse på ett annat sätt. Med den här sändningen tajmade jag mest in när de åkte buss. Jag fick inte samma engagemang, då jag inte personligen var med i det. [Det var] ändå intressant: Vad är det som gjort att den här personen har valt att kliva på den här bussen och göra det här? Vad skulle få mig att gå över gränsen?”*

Detta ledde till etiska diskussioner inom arbetslaget, och enligt Linnéa har både hon och kollegorna framför allt snappat upp och fortsatt diskutera att *”vi måste vara olydiga för att demokratin ska överleva”*. Hos Linnéa själv har projektet lämnat en känsla av att *”det är okej att vara civilt olydig”*. På liknande sätt har Klara i Göteborg diskuterat Disobedience Live med klasskamrater som studerar juridik och socionomi: *”Jag insåg då också hur mycket tankar folk hade om det, även folk som inte själva är aktivister eller själva definierar sig som aktivister. Till exempel en kompis till mig som berättade att det var jobbigt att ta upp det här alls, för hennes granne hade fått sin bil förstörd för att han är köttbonde. Aktivister är såna som förstör för folk som hennes granne för att han jagar... Men det var ändå fint för det blev ett samtal om att aktivism är mer än det.”*

För Klara blev dokumentären också en upplevelse av delaktighet, med en stark känsla av att vara där och vara med fastän hon egentligen var någon helt annanstans. Under våren 2017 studerade Klara juridik. "Vi lär oss ju [juridik] men vi kommer fortfarande vara människor i det liksom. Och då är det häftigt att få följa människor som är på Ende Gelände. [...] När det ändå var ett fokus på deras tankar och känslor, så man kan känna igen sig, då gör ju det nånting med... sina egna tankar om att bryta lagen också. Det blir mer 'först och främst är jag människa' liksom."

Oskar följde dokumentären från Malmö. Han tittade ofta flera gånger dagligen och var både imponerad och mindre imponerad av formatet live-dokumentär. När jag frågar hur han skulle beskriva dokumentären för någon annan, är hans första svar "Svårt, för många skulle tycka det var ganska tråkigt att kolla på". Han syftar på något som både han och Linnéa framhäver under sina intervjuer - mängden dötid, och risken att en ny oinsatt tittare slår på sändningen just när inget händer eller under en konversation som är svårbegriplig för en nybörjare. Även Viggo i Stockholm håller med om svårbegripligheten: "Det är väl det som är svagheten, att behöva ha en inläst publik", säger han och lägger fram ett förslag för att få med sig ny publik: En lättillgänglig kort förklarande film, som folk kan se och förstå vad som är på gång. Oskar har också ett förslag, han menar att det är "[b]ra att upprepa sig... Om man har ett viktigt budskap så försvinner det för man hör det bara en gång under dokumentären, det vore bra att fråga flera människor samma fråga, så det blir variation i svaren men ändå får fram till alla tittare att den frågan är viktig. T.ex. 'varför gör du det här?' Det är självklart för de som är där, men det är inte så självklart för alla som kollar."

På den positiva sidan uppskattade Oskar känslan av att titta på en nyhetssändning - med skillnaden att en nyhetssändning ofta fokuserar endast på de mest "extrema" händelserna medan den här sändningen visade en mer inspirerande helhet. "Alla händelser har lugna och mer hektiska sidor. Och att man får bara visat de aktionsfyllda sidorna i normal media. Därför blir det lite mer inspirerande att vara med i såna aktioner själv - när man fattar att det inte handlar bara om att bli slagen av polisen, utan också sammanhållning och gemenskap," enligt Oskar.

Utifrån mina samtal med Klara, Linnéa, Oskar och Viggo om dokumentären verkar det vara en gemensam uppfattning att det var viktigt att teamet bakom dokumentären lät kritiska röster höras under sändningens gång - exempelvis från poliser och gruvarbetare. Det bidrar till en viktig demokratisk anda, att låta olika röster höras. Samtidigt hördes få röster som var kritiska mot klimataktivisternas ockupation inifrån rörelsen. Jag tänker mig att kritiken kan komma från två håll, alltså både utifrån och inifrån, från de som tycker

Ende Gelände är för radikala och de som tycker Ende Gelände är för oradikala. Frågor som hade intresserat klimatrörelsen själva, samt en bredare radikal publik och en publik med stort intresse för sociala rörelser, vore exempelvis: Vilka bättre metoder finns (enligt vissa) för att bygga en mer effektiv klimatrörelse, och varför? På vilka sätt behöver Ende Gelände bli mer strategiska? Mer kreativa? Mer radikala? Mer någonting annat? Vilka känner sig inte inkluderade i den radikala klimatrörelsen, och varför? Detta hade förstås lämpat sig bättre om målgruppen vore en annan, där fler vore intresserade av den typen av frågor och redo att möta de komplexa debatter som ständigt finns i en social rörelse.

En specifik fråga aktualiserades dock av själva dokumentärfilmandet, och hade kunnat diskuteras i större utsträckning, nämligen projektets blick på aktivisterna. När jag frågar Oskar var han tycker att filmarnas blick på Ende Gelände ligger på en skala mellan kritisk och idealiserande, svarar han att bilden blir idealiserad genom valet att bara filma ett avgränsat område av lägret. Då kan delar av rörelsen gömma sig undan kritik och det demokratiska samtalet. "Här har man gjort ett tydligt val och jag ställer mig kritisk till det", säger Oskar. För även om en kan förstå de skäl som finns för att göra det valet, håller jag med honom om att det är viktigt att vara medveten om hur det påverkar filmens blick. Här har teamet bakom dokumentären låtit (eller varit tvungna att låta) Ende Gelände - aktören som ska betraktas med nyfiken kritisk blick - utöva stort inflytande på vad som får och inte får synas. Hur påverkar detta det demokratiska samtalet?

Teaterföreställningen Olydnad

Här var det kvalitativa målet "Att göra ett verk som med konstnärligt hög nivå reflekterar kring frågor om individens roll i samhället, demokratiseringsprocesser och civilkurage."

Bland de jag pratat med finns olika anledningar till att ha gått på föreställningen - en gick för att se om han kände igen någon av karaktärerna ur sina egna erfarenheter av civil olydnad, en annan av ett mer teaterrelaterat intresse och en nyfikenhet "att se hur de skulle gestalta ett sånt ämne på scen".

Förutom lite blandade tankar om att musiken i verket betydde mycket, om att de personliga berättelserna inspirerade och om olika karaktärer som stack ut för åskådarna, är det en sak som återkommer hos alla jag intervjuat om teaterföreställningen: Valet att ta med en oväntad berättelse om ickevåldsmotstånd, abortmotståndaren Ellinor Grimmarks. Konststudenten Viggo från Stockholm: "Jag var inte alls beredd på att det perspektivet skulle tas med. Kul för det utmanade lite min världssyn, känns som att det utmanade de flesta som skulle gå på en sån föreställning så det inte bara stryker medhårs". Joppe i Linköping var positivt överraskad av detta och menar att det vore lätt att göra detta till en

“PK vänster pjäs” men att den snarare skildrade “ett brett perspektiv på aktivism” och att det därför inte blev en pjäs bara för de redan frälsta.

Sebastian i Göteborg beskriver Grimmarks position som något de flesta involverade i projektet eller de flesta teaterbesökare troligen inte identifierar sig med. Valet tycks ha gett många en tankeställare, och pekar verkligen betraktaren i riktning mot olika frågeställningar om individens roll i samhället, och om vilkas röst som får göra sig hörd i en demokrati med vilka medel. När jag frågar Joppe vad som gjorde starkast intryck på henne nämner hon bland annat barnmorskan på grund av hennes fasta övertygelse att föra “en kamp som så många är emot.”

Vad gäller hur personerna jag intervjuat reflekterade över sitt eget aktiva medborgarskap efter pjäsen, gick tankarna i olika banor. Medan Sebastian nu känner sig mer trygg att gå från civilkurage till de lite “läskigare” typerna av civilkurage som involverar att bryta mot lagar, reflekterar Joppe över varför hon inte längre väljer olydiga sätt att engagera sig. Olika åskådare tar helt enkelt med sig olika frågor från föreställningen - och kanske kunde de här frågorna ha diskuterats vidare i större utsträckning. Joppe menar att det var en ovanligt heterogen grupp som gick på föreställningen i Linköping, och att där hade det funnits mycket potential att föra samtalet vidare i någon form av samling efteråt. Ann-Cathrin arrangerade eventet i Tierp, och var besviken över att bara tre personer utöver föreningens styrelse stannade kvar för det samtal de arrangerat efteråt. I båda fall hade det gått att fylla ett tomrum genom att ge vägledning eller andra former av stöd till lokala arrangörer, för att uppmuntra till att arrangera panelsamtal eller workshop efteråt och sedan stötta dem i rekryteringsarbetet för att få dit fler deltagare.

Sammanfattning

Olydiga medborgare är ett projekt som inte bara stimulerat diskussion om demokrati utan också självt fört ett demokratiskt samtal genom att ge plats åt olika perspektiv genom hela projektet. Baserat på de intervjuer jag gjort har projektet lyckats öka kunskapen hos deltagarna om civilkurage och dess roll i demokratins bevarande och utveckling. Man har synliggjort civilkurage och civil olydnad i svensk nutid, och samtidigt flyttat fram positionerna vad gäller svenska aktivisters kunskap om rörelsehistoria.

Flera aspekter av projektet, kanske då särskilt det unika och nytänkande live-dokumentär-formatet, skulle med fördel kunna genomföras i större skala och på ännu bättre sätt i framtiden. Om den här typen av trestegsraketen kan ske på ännu bredare front, exempelvis på skolor nationellt eller som ett initiativ riktat till civilsamhället i stort, skulle det kunna bli

en riktig vitaminkick för svensk demokrati - och för de många sociala rörelser som bidrar till att hålla den levande.